পাঠ নং ১৫
নতুন ভাৱৰ উত্থান

3QS6GZ

মূল অৰ্হতা ঃ

- বৌদ্ধ আৰু জৈন ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্তনৰ পূৰ্বৰ ভাৰতৰ আৰ্থ-সামাজিক আৰু ধৰ্মীয় অৱস্থাৰ থূলমূল আভাস পোৱা।
- মহাবীৰৰ শিকনিসমূহৰ লগত পৰিচয় হোৱা।
- গৌতম বুদ্ধৰ শিকনিসমূহৰ লগত পৰিচয় হোৱা।
- ধৰ্মীয় আচাৰ অনুষ্ঠানৰ সৰলীকৰণ কেনেকৈ ঘটিবলৈ ধৰিলে সেই বিষয়ে জনা।
- জৈন আৰু বৌদ্ধ মতবাদৰ প্ৰসাৰৰ ব্যৱস্থাসমূহৰ বিষয়ে জনা।

তোমালোকে আগৰ পাঠৰ পৰা জানিব পাৰিছা যে মহাজনপদসমূহৰ দিনত ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক অৱস্থাৰ যথেষ্ট পৰিৱৰ্তন হৈছিল। আদিতে সৃষ্টি হোৱা জনপদৰ পৰা ক্ৰমান্বয়ে মহাজনপদ আৰু তাৰ পৰা সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল। ৰাজনৈতিক অৱস্থাৰ দৰেই আধ্যাত্মিক দিশতো এই সময়ছোৱাত ভাৰতত বহুতো নতুন নতুন চিন্তা আৰু ভাবধাৰাৰ সূচনা হৈছিল। এইখিনিতে এটা মন কৰিবলগীয়া কথা হ'ল যে আধ্যাত্মিক ক্ষেত্ৰৰ এই পৰিৱৰ্তন অকল ভাৰততে সীমাৱদ্ধ হৈ থকা নাছিল। সমসাময়িক কালত পৃথিৱীৰ অন্যান্য দেশতো তেনে ধৰণৰ নতুন নতুন চিন্তা চৰ্চা হৈছিল। এইবোৰৰ ভিতৰত গ্ৰীক দাৰ্শনিকসকল, হিব্ৰু ধৰ্মযাজকসকল, চীনৰ কনফুচিয়াছ, পাৰস্য দেশৰ জোৰষ্টাৰ আদি সকলৰ ভাৱধাৰাই প্ৰধান।

ভাৰতত এনেবোৰ আধ্যাত্মিক ভাৱধাৰা আৰু মতাদৰ্শ উত্থানৰ অন্তৰালত সেই সময়ৰ কিছুমান সামাজিক অৱস্থাই অৰিহণা যোগাইছিল। সেয়েহে এই ভাবধাৰাবোৰৰ বিষয়ে জনাৰ আগতে ইয়াৰ উত্থানৰ কাৰণসমূহ জনাটো দৰকাৰ। সেই সময়ত ভাৰতত সামাজিকভাৱে যি নীতি-নিয়ম আৰু ৰীতি-নীতি প্ৰচলিত আছিল তাক লৈ সমাজত বহুতো সংঘাতৰ সৃষ্টি হৈছিল।

জানি থওঁ আহা

✪ জোৰষ্টাৰ ধৰ্মৰ উৎপত্তি স্থল যদিও পাৰস্য দেশ, প্ৰায় এহেজাৰ বছৰৰ পাচত এই ধৰ্মমত ইৰাণৰ পৰা পৃথিৱীৰ অন্য ঠাইলৈও বিয়পি পৰিছিল। ভাৰতবৰ্ষৰো সাগৰীয় অঞ্চল বিশেষকৈ গুজৰাট আৰু মহাৰাষ্ট্ৰৰ কিছু সংখ্যক লোকক ই আকৰ্ষিত কৰিছিল। বৰ্তমানৰ পাৰ্চী ধৰ্মাৱলম্বী লোকসকলেই প্ৰাচীন জোৰষ্টাৰ ধৰ্মাৱলম্বী বুলি কোৱা হয়।

কি কাৰণেনো এই সংঘাতৰ সৃষ্টি হৈছিল সেই বিষয়ে জানিবলগীয়া বহু কথা আছে। এই সংঘাতৰ বহুতো কাৰণ আছিল। **প্ৰথমতে,** আৰ্যসকলৰ প্ৰৱল বৰ্ণভেদ প্ৰথাৰ ফলত ক্ষত্ৰিয়সকলতকৈ ব্ৰাহ্মণসকলৰ মৰ্যাদা বৃদ্ধি পাইছিল। কিন্তু কালক্ৰমত ক্ষত্ৰিয় ৰজাসকল ৰাজনৈতিক, অৰ্থনৈতিক, সামাজিক আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে ক্ৰমে শক্তিশালী হৈ উঠিবলৈ ধৰে। গতিকে ৰজাই ব্ৰাহ্মণৰ সমমৰ্যাদা দাবী কৰিছিল। তাৰ ফলশ্ৰুতিত ব্ৰাহ্মণ আৰু ক্ষত্ৰিয়ৰ মাজত সংঘাতৰ সৃষ্টি হৈছিল। **দ্বিতীয়তে,** বৈদিক যুগৰ শেষলৈ আৰ্যসকলৰ মাজত যাগ-যজ্ঞ, পূজা পাতল, দান-দক্ষিণা, বলি বিধান আদি বৃদ্ধি পোৱাৰ উপৰি ই অধিক জটিল প্ৰথাত পৰিণত হৈছিল। এনে জটিল ধৰ্মীয় ক্ৰিয়া-কৰ্মই সৰ্বসাধাৰণ মানুহক বাৰুকৈয়ে অসন্তুষ্ট কৰি তুলিছিল। কিয়নো সৰ্বসাধাৰণ মানুহে বেদ-উপনিষদ আদিৰ অৰ্থ নজনাকৈয়ে দান-দক্ষিণা দিব লাগিছিল আৰু নিজৰ পোহনীয়া জীৱ-জন্তুক বলি হিচাপে আগবঢ়াব লাগিছিল। ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে তেওঁলোকে সহজ

সৰল উপায়েৰে ধাৰ্মিক জীৱন-যাপন কৰাটোহে চিন্তা কৰিবলৈ ধৰে। **তৃতীয়তে**, আৰ্থ-সামাজিক পৰিৱৰ্তনৰ লগে লগে নগৰ-চহৰৰ বিস্তাৰ, ব্যৱসায় বাণিজ্যৰ প্ৰসাৰ, নানান কাৰিকৰী লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সমাজত নতুন চিন্তাধাৰা আনি দিছিল। ফলত মানুহৰ মনত নতুন মৌলিক চিন্তাধাৰা সৃষ্টি হোৱাৰ লগতে ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক সচেতনতা বৃদ্ধি পাইছিল। সেয়েহে প্ৰচলিত ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতি, জাতিভেদ প্ৰথা আদিৰ প্ৰতি জনসাধাৰণৰ মনত বিৰূপ প্ৰতিক্ৰিয়া হৈছিল। এনেবোৰ অৱস্থাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত লাহে লাহে ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ ক্ষেত্ৰত মানুহৰ মনৰ বহু সাল-সলনি ঘটিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পটভূমিত কিছুমান নতুন নতুন মতবাদ আৰু ধৰ্মীয় চিন্তা-চৰ্চাই গা কৰি উঠিবলৈ ল'লে। এইবোৰে বৈদিক যাগ-যজ্ঞ, দান-দক্ষিণা, বলি-বিধান আদি জটিল ব্যৱস্থাৰ পৰিৱৰ্তে সৰল, আধ্যাত্মিক আৰু নৈতিকতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মানুহক সাধাৰণ জীৱন-যাপনৰ প্ৰতি উৎসাহিত কৰিছিল। সৰ্বসাধাৰণ লোক এনে নতুন ভাৱধাৰাৰ প্ৰতি যথেষ্ট আকৃষ্ট হৈছিল। খৃঃপূঃ ষষ্ঠ শতিকাত দুগৰাকী মনীষীৰ আৱিৰ্ভাৱে ভাৰতীয় ধৰ্মীয় আৰু সামাজিক ব্যৱস্থাত এক গভীৰ ৰেখাপাত কৰে। ক্ষত্ৰিয় কুলত জন্ম হোৱা এই দুগৰাকী মনীষীয়েই হ'ল যথাক্ৰমে—জৈন ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্তক বৰ্দ্ধমান মহাবীৰ আৰু বৌদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰৱৰ্তক গৌতম বুদ্ধ।

এতিয়া এই ধৰ্ম দুটাৰ উত্থান আৰু প্ৰচাৰৰ বিষয়ে কিছু কথা আলোচনা কৰা যাওক।

বৰ্দ্ধমান মহাবীৰ ঃ

খৃঃ পূঃ ষষ্ঠ শতিকাত ভাৰতত জৈন ধৰ্মৰ উত্থান হৈছিল। জৈন ধৰ্মৰ ধ্যান-ধাৰণা বা ভাবধাৰাবোৰ বহু আগৰে পৰাই আৰম্ভ হৈছিল। জৈন প্ৰবাদ মতে ২৪ জন তীৰ্থংকৰ বা ধৰ্ম প্ৰচাৰকে জৈন ধৰ্মৰ কথাবোৰ প্ৰচাৰ কৰিছিল। তেওঁলোকৰ প্ৰথমগৰাকীৰ নাম আছিল **ঋষভ** আৰু শেষ গৰাকী তীৰ্থংকৰ আছিল **বৰ্দ্ধমান মহাবীৰ**। মহাবীৰৰ দিনতে জৈন ধৰ্মৰ ধ্যান-ধাৰণাই ব্যাপক প্ৰচাৰ লাভ কৰে। সেয়েহে বৰ্দ্ধমান মহাবীৰকে জৈন ধৰ্মৰ প্ৰধান প্ৰৱৰ্তক বুলি জনা যায়। তেওঁৰ অনুগামীসকলক **জৈন ধৰ্মী** বুলি কোৱা হয়।

চিত্ৰ-১ ঃ মহাবীৰ

বৰ্দ্ধমান মহাবীৰ কুন্দপুৰ নামৰ ঠাইৰ ক্ষত্ৰিয় গোষ্ঠীৰ দলপতি এজনৰ পুত্ৰ আছিল। কুন্দপুৰ বজ্জি সংঘৰাজ্য লিচ্চবীৰ অন্তৰ্গত। ক্ষত্ৰিয় ৰাজকুমাৰ হ'লেও মহাবীৰে সংসাৰৰ মায়া-মোহবোৰ ভাল পোৱা নাছিল। সেয়েহে ৩০ বছৰ বয়সতে ঘৰৰ পৰা ওলাই গৈ সন্ন্যাসী জীৱন-যাপন কৰিছিল। সুদীৰ্ঘ ১২ বছৰ কাল তেওঁ কঠোৰ তপস্যাত নিমগ্ন হৈছিল। তপস্যাৰ অন্তত তেওঁ **'কৈৱল্য'** বা **'আত্মজ্ঞান'** লাভ কৰে। তেতিয়াৰ পৰা তেওঁ **'সৰ্বজ্ঞ'** আৰু **'জিতেন্দ্ৰিয়'** হিচাপে জ্ঞাত হৈছিল। ইন্দ্ৰিয় জয় কৰিছিল কাৰণে তেওঁ 'জিন' উপাধি পাইছিল। সুদীৰ্ঘ ৩০ বছৰ কাল কোশল, মগধ, মিথিলা, বিদেহ, অংগ আদি বিভিন্ন ঠাইত জৈন ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰি ৭২ বছৰ বয়সত তেওঁ ইহলীলা সম্বৰণ কৰে।

জৈন মতবাদ ঃ

জৈন ধৰ্মৰ মূল উপদেশবোৰ পাঁচটা নীতি শিক্ষাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি নিৰ্ধাৰণ কৰা হৈছিল। এই নীতি শিক্ষা কেইটা হৈছে যথাক্ৰমে— **অহিংসা, সত্যবাদিতা, চুৰি নকৰা, ত্যাগ** আৰু **ব্ৰহ্মচৰ্য**। মহাবীৰে সংসাৰৰ সমস্ত মায়া, মোহ ত্যাগ কৰি দিগম্বৰ হৈ জীৱন-যাপন কৰাত জোৰ দিছিল। তেওঁৰ মতে এক সন্ন্যাসী জীৱনৰ মাজেদিহে আত্মাৰ পৱিত্ৰতাক ৰক্ষা কৰিব পাৰি। এক সহজ-সৰল আৰু সত্যৰ মাজেদি চলা জীৱন-যাত্ৰা প্ৰণালীয়ে আত্মাৰ পৱিত্ৰতাক সুনিশ্চিত কৰে। **সৎ কৰ্ম, সৎ জ্ঞান** আৰু **সৎ ব্যৱহাৰ** এই তিনিটা নীতি মানি চলিলে আত্মাই পুনৰ্জন্মৰ কষ্টৰ পৰা ৰেহাই পায়। জৈন ধৰ্মই

পুনর্জন্ম আৰু **কৰ্মফলক** বিশ্বাস কৰে।

জৈন ধৰ্মমতে অহিংসাই মানৱ জীৱনৰ মুল নীতি। যাগ-যজ্ঞ, জাতিভেদ আৰু বলি বিধান এই ধৰ্মত নিষিদ্ধ। সেয়েহে জীৱ হিংসা বা প্ৰাণীৰ নিধন কাৰ্য জৈন ধৰ্মীসকলৰ পৰিপন্থী। সীমিত সম্পত্তি আৰু মিতব্যয়ী জীৱন নিৰ্বাহত জৈন ধৰ্মই গুৰুত্ব দিয়ে। এই ধৰ্মত দীক্ষিত প্ৰায়বোৰ লোকেই বেহা-বেপাৰ কৰি জীৱিকা নিৰ্বাহ কৰে।

দলত আলোচনা কৰা ঃ

জৈন ধৰ্ম মতাৱলম্বী লোকসকলৰ এটি উৎসৱৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা।

জৈন ধৰ্মৰ নীতি-নিয়মবোৰ কঠোৰ আছিল বাবে সেইবোৰ পালন কৰাটো সাধাৰণ লোকৰ বাবে কষ্টকৰ আছিল। সেয়েহে পৰৱৰ্তী কালত **শ্বেতাম্বৰ** নামেৰে জৈনসকলৰ আন এটা শাখাৰ সৃষ্টি হয়। আনহাতে মহাবীৰৰ অনুগামী সকল **দিগম্বৰ** নামে খ্যাত হয়। তথাপি প্ৰায় এশ বছৰ ধৰি ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত বিশেষকৈ উত্তৰ ভাৰত, গুজৰাট, তামিলনাডু, কৰ্ণাটক আদিত এই ধৰ্মই বিস্তৃতি লাভ কৰিছিল। মহাবীৰৰ বাণীসমূহ কিছু বছৰ ধৰি মৌখিকভাৱে জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচাৰিত হৈছিল। পৰৱৰ্তী কালত মহাবীৰৰ বাণীসমূহ সৰ্বসাধাৰণ মানুহে বুজিব পৰাকৈ প্ৰাকৃত ভাষাত লিখা হৈছিল।

জানি থওঁ আহা ঃ

মহাবীৰৰ বাণীসমূহ পৰৱৰ্তী কালত চৈধ্যটা খণ্ডত সংগৃহীত কৰা হৈছিল। এইবোৰক **'পূৰ্ব'** বোলা হয়।

গৌতম বুদ্ধ ঃ

কপিলাবস্তু নামৰ এখন ৰাজ্যৰ ৰাজপৰিয়ালত গৌতম বুদ্ধৰ জন্ম হৈছিল। তেওঁৰ ল'ৰালিকালৰ নাম আছিল **সিদ্ধাৰ্থ**। সিদ্ধাৰ্থ সৰুৰে পৰাই চিন্তাশীল আছিল। গতিকে ৰাজকাৰেঙৰ লাহ-বিলাহ, সুখ-সম্ভোগে তেওঁক সুখী কৰিব পৰা নাছিল। মাথোঁ ২৯ বছৰ বয়সত ৰাজকুমাৰ সিদ্ধাৰ্থই এদিন মাজৰাতি পুত্ৰ-পৰিবাৰক এৰি মানুহৰ সুখ-শান্তিৰ উপায় বিচাৰি ঘৰৰ পৰা ওলাই আহিল। অৱশেষত বোধগয়া নামৰ ঠাইত তপস্যা কৰি **দিব্যজ্ঞান** লাভ কৰে আৰু এক মহান সত্যৰ কথা জগতক জনাবলৈ সমৰ্থ হ'ল। তেতিয়াৰ পৰা সিদ্ধাৰ্থ **বুদ্ধ** অৰ্থাৎ **পৰম- জ্ঞানী** বুলি খ্যাত হৈছিল। তেওঁ সকলো জীৱৰ প্ৰতি দয়া, অহিংসা আৰু সমাজৰ ভেদ-ভাৱ পাহৰি কেনেকৈ এক শুদ্ধ জীৱন-যাপন কৰিব পাৰি সেই কথা মানৱ জাতিক জনালে। তেওঁৰ উপলব্ধিখিনি মানুহৰ মাজত বিলাই এক নতুন মতবাদ প্ৰতিষ্ঠা কৰি গ'ল। সেই মতবাদ পৰৱৰ্তীকালত **বৌদ্ধ মতবাদ** নামেৰে সমগ্ৰ বিশ্বত জনাজাত হ'ল। বৌদ্ধ মতবাদসমূহ অনুসৰণ কৰা লোকসকলকে **বৌদ্ধ ধৰ্মাৱলম্বী** লোক হিচাপে জনা যায়।

চিত্ৰ-২ ঃ গৌতম বুদ্ধ

জানি থওঁ আহা ঃ

- বুদ্ধদেৱৰ পিতৃৰ নাম শুদ্ধোধন আৰু মাতৃৰ নাম মায়াদেৱী। পত্নীৰ নাম গোপা বা যশোধৰা আছিল। যিজোপা আহত গছৰ তলত সিদ্ধাৰ্থই দিব্যজ্ঞান লাভ কৰিছিল সেই গছজোপা **'বোধিদ্ৰুম বৃক্ষ'** বুলি জনাজাত হৈছিল।
- কুশী বা কুশীনাৰা নামৰ ঠাইত ৮০ বছৰ বয়সত বুদ্ধদেৱৰ মহাপৰিনিৰ্বাণ হয়।
- গৌতম বুদ্ধৰ জন্ম, বুদ্ধত্বপ্ৰাপ্তি আৰু মহাপৰিনিৰ্বাণ ব'হাগ মাহৰ পূৰ্ণিমা তিথিতে ঘটিছিল। সেয়েহে, ব'হাগ মাহৰ পূৰ্ণিমাৰ দিনটো সমগ্ৰ বিশ্বই **বুদ্ধ পূৰ্ণিমা** হিচাপে পালন কৰি আহিছে।

মানচিত্ৰ অধ্যয়ন কৰি উত্তৰ লিখা—
(ক) কপিলাবস্তু ভাৰতৰ কোন দিশে? বৰ্তমান ই কোন দেশৰ অন্তৰ্ভুক্ত?
(খ) বোধগয়া আৰু লিচ্ছৱী বৰ্তমান ভাৰতৰ কোন ৰাজ্যৰ অন্তৰ্গত?

বৌদ্ধ মতবাদ ঃ

গৌতম বুদ্ধই পৰম জ্ঞান লাভ কৰি জনসাধাৰণৰ মাজত যি বাণী বা মতবাদ প্ৰচাৰ কৰিছিল সেইবোৰ অতি সৰল আৰু সাধাৰণ শ্ৰেণীৰ মানুহৰ বাবে উপযোগী আছিল। তেওঁ কৈছিল যে এটা ভাল জীৱন যাপন কৰিবৰ বাবে **বলি বিধান** বা **যাগ-যজ্ঞৰ** প্ৰয়োজন নাই। **জাতিভেদ** প্ৰথাৰো কোনো প্ৰয়োজন নাই। সৎ পথত থাকি এটা সহজ-সৰল জীৱনতহে মানুহে সুখ-শান্তি লাভ কৰিব পাৰে। সেই উদ্দেশ্যে তেওঁ চাৰিটা মহৎ সত্যৰ কথা কৈছিল। এই চাৰি সত্য হ'ল— (১) পৃথিৱীখন দুখময়, (২) মানুহৰ আশা-আকাংক্ষাৰ পৰা দুখ উৎপত্তি হয়, (৩) আশা-আকাংক্ষা দমন কৰি ৰাখিলে মুক্তি সম্ভৱ হয় আৰু (৪) সেই মুক্তিৰ বাবে **অষ্টাংগিক মাৰ্গ** বা আঠটা পথ অনুসৰণৰ প্ৰয়োজন আছে। এই অষ্টাংগিক মাৰ্গৰ উপৰি তেওঁ কিছুমান নৈতিক উপদেশ দাঙি ধৰিছিল। এই উপদেশবোৰ তেওঁৰ ধৰ্মমতৰ এক অংশ আছিল। হিংসা-বিদ্বেষ, ব্যভিচাৰ, মদ্যপান আৰু মিছা কথা কোৱাৰ পৰা দূৰত থকাৰ কথা তেওঁ কৈছিল। বুদ্ধৰ মতে এই নীতিসমূহ মানি চলিলে মানুহৰ জীৱন সুন্দৰ হোৱাৰ উপৰি নিৰ্বাণ লাভৰ বাট মুকলি হয়।

জানি থওঁ আহা —
অষ্টাংগিক মাৰ্গ হ'ল - সৎ চিন্তা, সৎ সিদ্ধান্ত, সৎ বাক্য, সৎ আচৰণ, সৎ কৰ্ম, সৎ চেষ্টা, সৎ স্মৃতি আৰু সৎ ধ্যান।

বুদ্ধদেৱৰ এই মতবাদসমূহে সমাজক নিকা কৰি ৰাখি বন্ধুত্বপূৰ্ণ ভাৱ গঢ়ি তোলাৰ উপৰি জাতিভেদ প্ৰথাৰ ভেদাভেদৰ পৰা মানুহক মুক্তি দিছিল। মানুহৰ নৈতিক আচৰণ বৃদ্ধি কৰি এক সহজ-সৰল জীৱন-যাপন কৰিবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। সৰ্বসাধাৰণ মানুহে বুজিব পৰাকৈ বুদ্ধৰ এই বাণীসমূহ মৌখিকভাৱে পালি ভাষাত প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল। বুদ্ধদেৱৰ মৃত্যুৰ পিচত তেওঁৰ শিষ্যসকলে এই বাণীসমূহ সংগ্ৰহ কৰি পুথিৰ আকাৰত প্ৰকাশ কৰিছিল। ইয়াক **'ত্ৰিপিটক'** নামেৰে জনা যায়। 'ত্ৰিপিটক' বৌদ্ধধৰ্মৰ মূল ধৰ্মপুথি। ত্ৰিপিটক পালি ভাষাত ৰচিত হৈছিল। বৌদ্ধধৰ্মৰ উপাসকসকল পাছলৈ দুটা ভাগত বিভক্ত হৈছিল। এই ভাগ দুটা হ'ল হীনযান আৰু মহাযান।

জানি থওঁ আহা ঃ
- বিনয় পিটক, সুত্ত পিটক, অভিধম্ম পিটক এই তিনি গ্ৰন্থৰ সমষ্টিয়েই হ'ল 'ত্ৰিপিটক'। বিনয় পিটকত বৌদ্ধ ভিক্ষুসকলে বৌদ্ধ বিহাৰত মানি চলিবলগীয়া বিধিসমূহ, সুত্ত পিটকত বুদ্ধৰ উপদেশ সমূহ আৰু অভিধম্ম পিটকত বৌদ্ধ মতবাদৰ দাৰ্শনিক কথা সমূহৰ ব্যাখ্যা আছে।
- প্ৰাকৃত ভাষা হ'ল সেই সময়ত সৰ্বসাধাৰণ মানুহৰ ব্যৱহৃত ভাষা। পালি ভাষা আদি প্ৰাকৃতত পৰে।

বৌদ্ধ ধৰ্ম প্ৰচাৰ ঃ

বুদ্ধদেৱে তেওঁৰ মতবাদসমূহ প্ৰথমে বাৰাণসীৰ ওচৰৰ **সাৰনাথত** প্ৰচাৰ কৰে। সাৰনাথত পোন প্ৰথমে তেওঁৰ মতবাদসমূহ পাঁচজন লোকক শুনাইছিল। পিচলৈ বুদ্ধদেৱে ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইলৈ গৈ তেওঁৰ মতবাদসমূহ মানুহৰ মাজত বিলাইছিল। ধৰ্মৰ কথা বা মতবাদসমূহ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ বৌদ্ধ সংঘ আৰু বৌদ্ধ বিহাৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। তেওঁৰ মতবাদত দীক্ষিত হ'বলৈ এটা সহজ উপায় দিয়া হৈছিল। সেয়া হ'ল তিনিটা মন্ত্ৰৰ উচ্চাৰণ। মন্ত্ৰকেইটা হ'ল (১) বুদ্ধং

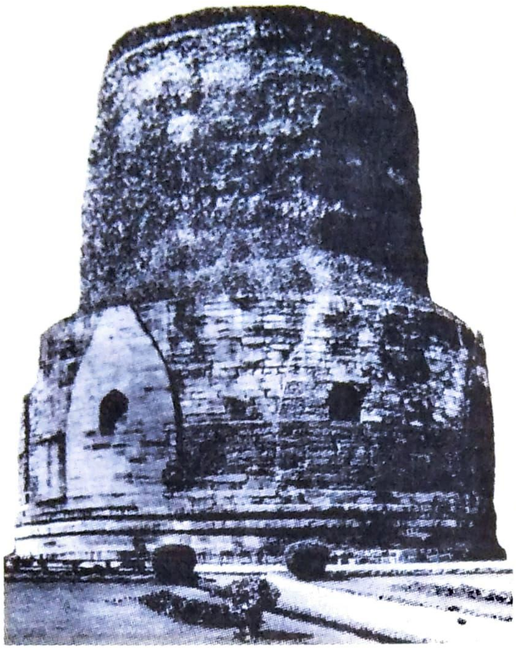

চিত্ৰ - ৩ ঃ সাৰনাথৰ স্তূপ,
(এই সাৰনাথৰ স্তুপৰ পৰাই গৌতম বুদ্ধই পোন প্ৰথমে তেওঁৰ বানীসমূহ প্ৰচাৰ কৰিছিল)

শৰণম গচ্ছামি, (২) সংঘং শৰণম গচ্ছামি আৰু (৩) ধৰ্মং শৰণম গচ্ছামি। এই তিনিটা মন্ত্ৰ মুক্ত কণ্ঠে উচ্চাৰণ কৰি যিকোনো মানুহে বুদ্ধৰ অনুগামী হ'ব পাৰে। বৌদ্ধ সংঘবোৰত বুদ্ধৰ বাণীসমূহ চৰ্চা কৰাৰ লগতে অন্যান্য শৈক্ষিক-সাংস্কৃতিক বিকাশৰ দিশ সমূহো আলোচনা কৰা হৈছিল। বৌদ্ধ ভিক্ষু-ভিক্ষুণীসকলে বিভিন্ন প্ৰান্তলৈ গৈ এই বাণীসমূহ প্ৰচাৰ কৰিছিল। অৱশ্যে বাৰিষা কালত প্ৰচাৰ অভিযানত বাধা জন্মাৰ বাবে তেওঁলোকে পাহাৰৰ দাঁতিত নিৰ্জন ঠাইত গৃহ নিৰ্মাণ কৰি ইয়াৰ চৰ্চা কৰিছিল। এইবোৰক **বৌদ্ধ বিহাৰ** বোলা হয়। এইবোৰলৈ দেশ-বিদেশৰ বহুতো লোকৰ আগমন ঘটিছিল। পাছলৈ পাহাৰৰ গুহা কাটি স্থায়ীভাৱে এইবোৰ নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল। এই বৌদ্ধ বিহাৰবোৰ শেষলৈ একোখন ডাঙৰ ডাঙৰ শিক্ষানুষ্ঠানত পৰিণত হৈছিল।

উদাহৰণ স্বৰূপে **নালন্দা, তক্ষশীলা, বিক্ৰমশীলা, উদন্তপুৰ** আদি। এই শিক্ষানুষ্ঠানবোৰৰ মাধ্যমেদি ভাৰতত **গণ শিক্ষাৰ** পাতনি মেলা হৈছিল বুলি ধাৰণা কৰা হৈছে।

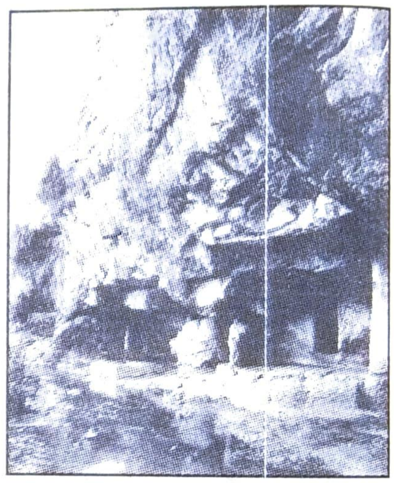

চিত্ৰ - ৪ ঃ বৌদ্ধ বিহাৰ

পৰৱৰ্তী সময়ত বিম্বিসাৰ, অশোক, কনিষ্ক, হৰ্ষবৰ্ধন আদি ৰজাসকলে বৌদ্ধ ধৰ্মৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছিল। এইসকল ৰজাই বৌদ্ধ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ হকে বহুতো কাৰ্যসূচী হাতত লৈছিল। বিভিন্ন ঠাইত স্থায়ীভাৱে বৌদ্ধ মঠ-মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰাৰ উপৰি এইবোৰত বুদ্ধৰ বাণী আৰু বৌদ্ধ চিত্ৰ শিল্প অংকিত কৰিছিল। ইয়াৰ কিছুসংখ্যক আজিও ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত অক্ষত অৱস্থাত আছে। ইয়াৰ উপৰি তেওঁলোকে নিজ ৰাজ্যত 'বৌদ্ধ মহামেল' আয়োজন কৰি তালৈ দেশ-বিদেশৰ বহুতো গুণী-জ্ঞানী, দাৰ্শনিক পণ্ডিতক আমন্ত্ৰণ কৰি আনি ধৰ্ম চৰ্চা কৰিছিল।

জানি থওঁ আহা ঃ

- তোমালোকে হয়তো জানি আচৰিত হ'বা যে যদিও বৌদ্ধ ধৰ্মই ভাৰতত জন্ম লাভ কৰিছিল, তথাপি এই দেশৰ সীমিত সংখ্যক লোকহে এই ধৰ্মাৱলম্বী। কিন্তু চীন, জাপান, কোৰিয়া, শ্ৰীলংকা, থাইলেণ্ড আদিকে প্ৰমুখ্য কৰি দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ অধিকাংশ দেশত বৌদ্ধ ধৰ্ম বৰ্তমানলৈ যথেষ্ট জনপ্ৰিয়।
- আমাৰ ৰাজ্যখনত বৌদ্ধ ধৰ্মাৱলম্বী লোক আৰু বৌদ্ধ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ সীমিত হ'লেও একেবাৰে নথকা নহয়। বিশেষকৈ উজনি অসমৰ শ্যাম, আইতনীয়া, চিংফৌ, খামতি আৰু ফাকিয়াল আদি জনগোষ্ঠীৰ লোকসকল আজিও বৌদ্ধ ধৰ্মৰ উপাসক। আমাৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্য অৰুণাচলতো এই ধৰ্মৰ যথেষ্ট প্ৰভাৱ দেখিবলৈ পোৱা যায়।

মনত ৰাখিবলগীয়া কথা ঃ

- ➢ জাতিভেদ বা বৰ্ণ প্ৰথাই পৰৱৰ্তী বৈদিক যুগত সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত মানুহৰ মনত সংঘাতৰ সৃষ্টি কৰিছিল।
- ➢ সুদীৰ্ঘ বাৰ বছৰ তপস্যাৰ অন্তত মহাবীৰে কৈৱল্য অৰ্থাৎ জ্ঞানৰ মুক্তিৰ সন্ধান পাইছিল।

- পাঁচটা নীতি শিক্ষাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি জৈন মতবাদ গঢ়ি উঠিছিল।
- জৈন ধৰ্মৰ দুটা শাখা দিগম্বৰ আৰু শ্বেতাম্বৰ।
- গৌতম বুদ্ধই বোধগয়াত 'দিব্য জ্ঞান' লাভ কৰিছিল।
- গৌতম বুদ্ধই যাগ-যজ্ঞ, বলি বিধান, দান-দক্ষিণা আদিৰ পৰিৱৰ্তে সহজ-সৰল ধাৰ্মিক জীৱন যাপনত গুৰুত্ব দিছিল।
- বৌদ্ধ সংঘ আৰু বৌদ্ধ বিহাৰবোৰে বৌদ্ধ ধৰ্ম প্ৰচাৰত আগভাগ লৈছিল।
- বৌদ্ধ আৰু জৈন ধৰ্মৰ বাণীসমূহ সাধাৰণ মানুহে বুজি পোৱাকৈ পালি ভাষাত প্ৰচাৰ কৰা হৈছিল।
- উজনি অসমত এতিয়াও কিছু কিছু জনগোষ্ঠী বৌদ্ধ ধৰ্মাৱলম্বী।

অনুশীলনী ঃ

(১) উত্তৰ লিখা—

(ক) কি কি কাৰণত পৰৱৰ্তী বৈদিক কালত ভাৰতীয় মানুহৰ মনত নতুন ভাৱধাৰা গঢ়ি উঠিছিল?

(খ) জৈন ধৰ্মৰ মূল নীতি শিক্ষা কেইটা কি কি?

(গ) জৈন ধৰ্ম ভাৰতৰ কোন কোন ঠাইত বিস্তৃত হৈছিল?

(ঘ) গৌতম বুদ্ধৰ ধৰ্মৰ প্ৰতি মন ঢাল খোৱাৰ মূলতে কি আছিল?

(ঙ) কিহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বৌদ্ধ মতবাদ গঢ়ি উঠিছিল?

(চ) বৌদ্ধ বিহাৰবোৰৰ কাম কি আছিল?

(ছ) পৰৱৰ্তী সময়ত ৰজাসকলে বৌদ্ধধৰ্ম প্ৰচাৰৰ বাবে কি কি ব্যৱস্থা হাতত লৈছিল?

(২) সত্য অসত্য নিৰূপণ কৰা —

(ক) জৈন ধৰ্মই কৰ্মফল আৰু পুনৰ্জন্ম বিশ্বাস কৰে।

(খ) বুদ্ধদেৱে বলি বিধানত বেছি গুৰুত্ব দিছিল।

(গ) বুদ্ধদেৱে সাৰনাথত দিব্য জ্ঞান লাভ কৰিছিল।

(ঘ) বৌদ্ধ সংঘবোৰত বুদ্ধৰ বাণীসমূহ চৰ্চা কৰা হৈছিল।

(ঙ) সকলো বয়সৰ লোকে বৌদ্ধসংঘৰ সদস্য হ'ব পাৰিছিল।

(৩) চমুকৈ উত্তৰ লিখা—

(ক) ক্ষত্ৰিয়সকলে ব্ৰাহ্মণৰ কিয় সমমৰ্যাদা দাবী কৰিছিল?

(খ) মহাবীৰে কিয় 'জিন' উপাধি পাইছিল?

(গ) জৈন ধৰ্মৰ ভাগ দুটাৰ নাম কি কি?

(ঘ) বুদ্ধদেৱে প্ৰথম ক'ত ধৰ্ম প্ৰচাৰ কৰিছিল?

(ঙ) বৌদ্ধ ধৰ্মৰ মূল মতবাদ কি আছিল?

(৪) বৌদ্ধ ধৰ্ম আৰু জৈন ধৰ্মৰ মাজৰ মিলখিনিৰ এখন তালিকা বনোৱা।

(৫) 'ক' অংশৰ লগত 'খ' অংশ মিলোৱা—

'ক' অংশ	'খ' অংশ
(ক) ত্ৰিপিটক	বৌদ্ধ ধৰ্মগ্ৰন্থ।
(খ) কুশীনাৰা	বৌদ্ধ মতবাদ প্ৰথমে প্ৰচাৰ কৰা ঠাই।
(গ) কৈৱল্য	মহাবীৰৰ জন্মস্থান।
(ঘ) কুন্দপুৰ	জৈন ধৰ্মগ্ৰন্থ।
(ঙ) পূৰ্ব	বুদ্ধদেৱৰ জন্মস্থান।
(চ) সাৰনাথ	তপস্যাৰ অন্তত মহাবীৰে লাভ কৰিছিল।
(ছ) কপিলাবস্তু	বুদ্ধদেৱৰ মহাপৰিনিৰ্বাণৰ ঠাই।

****